

ENFLASYON VE VERGİ POLİTİKASI

Enflasyon ve vergi politikasının umumî görünüşü. — Vergi ve enflasyon münasebetlerinin nazari tahlili. — Alternatif vergilendirme şekillerinin enflasyona karşı tesirleri. — Yüksek vergilendirme politikasının enflasyonist tepkileri. — Son tatbikat ve alman tedbirlere toplu bir bakış.

Doç. Dr. SÜLEYMAN BARDA

I — ENFLASYON VE VERGİ POLİTİKASININ UMUMİ GÖRÜNÜŞÜ.

Malûm olduğu üzere fiat seviyesinin yükselmesi bir memlekette enflasyon dediğimiz hâdiseyi meydana getirebilir. Aşağıda daha geniş bir şekilde göreceğimiz enflasyonist gelişmenin, tatbik edilecek bir vergi politikası karşısında arzedeceği durumun tahlili ise bizi, mevzuu iki cepheden tetkike götürmektedir.

I — Enflasyonun iktisadî seyrinin kısa bir tahlili.

Artan fiatlar neticesinde meydana gelen enflasyonist durumun para kıymetini tersine orantılı olarak düşürdüğünü ve tedavül hacmini de, artan para talebi neticesi, büsbütün kabarttığını tereddütsüz müşahede etmekteyiz. Bu bakımdan enflasyon mefhumunun izahı hususunda muhtelif târiflere rastlamanın kabil olduğunu söyleyebiliriz.

Umumiyetle moneter târiflere göre, bir memlekette para arzının mal arzına (istihsale) nisbetle daha fazla artışı hâdisesini enflasyon kelimesiyle vasıflandırmak kabil olduğu gibi, fiatlar bakımından da enflasyon hali fiat seviyesinin satın alma gücünün düşmesi şeklinde târif edilebilir.

Bu şekilde mahiyetini kısaca belirtmeğe çalıştığımız enflasyon hâdisesinin hiçbir zaman yalnız vuku bulmayıp, fiatlar yükselmeğe başlayınca, iş hacminin ve yatırımların arttığı ve neticede «output» un, yâni elde edilen hasılanın da yükseldiği görülür. Yalnız bu ge-

lişmeler muhtelif ekonomilerde farklı şekillerde tezahür ederler. Bu itibarla bir memlekette enflasyon halini iki cepheden müalâa etmek doğru olur [1] :

- a — Tam istihdam halindeki bir ekonomide enflasyon.
- b — Tam istihdam seviyesinin altındaki bir ekonomide enflasyon.

Birinci halde, bir memleketin iş ve istihsal kapasitesi tamamiyle kullanıldığından (tam istihdam durumu), mecmû «output»'nun arttırılması çok güçleşebilir. Böyle bir vaziyette fiat yükselişi karşısında «output»'u arttırmak kolay kabil olamayacağına göre, fiatlar büsbütün yükselir. Millî gelirdeki artışta bu hareketi tâkip eder. Bu şartlar altında, tam istihdam halindeki bir ekonominin enflasyonist tazyiki bilhassa kısa devrede şiddetle hissedeceği muhakkaktır. Halbuki uzun vâdede böyle bir memlekette millî «output»'u arttırmaya müsait bulunan dinamik ve yayılabilen «expansionist» bir ekonomi hali bu enflasyon şiddetini, hasılayı arttırabilmek suretile, ergeç azaltmaya müsaittir.

İkinci halde ise, yâni tam istihdam seviyesine ulaşmamış ekonomilerde, fiatlardaki yükseliş ve enflasyonist tazyik kendisini hissettirdiğinde, tam istihdam noktasına kadar istihsalı arttırmak mümkün olacağından, enflasyon tesirlerinden çekinmemek gerekir. Bu sebeple bu devredeki enflasyona J. M. Keynes «semi-inflation» adını vermektedir. Böylece ekonomide kullanılmıyan yayılma potansiyeli karşısında, yükselen fiatlar ve artan para talebi daha çok iş imkânları yaratır ve «output» seviyesini yükseltir. Şu halde bu devredeki enflasyondan, iş imkânları devam ettikçe, tam istihdam noktasına kadar çekinmemek gerekir.

Fakat yukardaki her iki halde de enflasyonun mutedil bünyesine temas etmiş bulunuyoruz. Halbuki, bilhassa harp sonrası devirlerinde görüldüğü gibi, fiat yükselişi hareketlerinin alabildiğine para talebini arttırmakla beraber istihdam seviyesinin millî hasılayı aynı nisbette arttıramıyacak bir tempoya düşürdüğü hallerde, enflasyonist tazyikin çok yükseldiği görülür. Bu şekildeki bir enflasyon hareketine iktisat lisanında «hyper-inflation» denilir ki,

[1] Aynı tefriki *George L. Bach*'in «Economies an introduction to analyses and policy» isimli mükemmel «text-book» unda bulmak kabildir. (New-Yersey, 1957, s. 124-128).

bu takdirde fiatlardaki seri yükseliş ve para arzında gittikçe artan bir şişkinlik, enflasyondan korkulan «katastrof» u doğurur. İşte asıl kaçınılacak enflasyon şekli bu nevi enflasyondur. Birinci dünya harbinden sonraki alman markı ve ikinci dünya harbinden sonraki Yunan drahmisi ile Macar pengüsü enflasyonlarında bu şekle rastlanmış idi.

Şu halde umumiyetle enflasyonun iktisadî seyrini tespit edecek olursak diyebiliriz ki, fiatların artması ile yatırım seviyesinin yükseltilmesi para talebini de tahrik edince, para arzı ve banka kredilerinin «expansion» nu istihlâki, yatırımları ve hükümet masraflarını teşrik eder. Başlangıçtaki enflasyonist hareket yavaş yavaş bütün sektörler yayılır. Bu ilk safhayı «fiat - ücret» helezonundaki yükseliş tâkip eder. Fiatlardaki devamlı artış reel ücretlerin düşmesini intaç eder. Kazançlardaki artış ücret yükselişini is'af edebilir. Fakat neticede yatırımların azaldığı görülür. Reel ücretin temini ve sosyal emniyetin tahakkuku mevzuunda vaki emek sektörü talepleri «fiat - ücret» helezonunun hakikî sebebini teşkil eder. Bu sistem içinde nakdî imkânlarını yâni tedavül hacminin arttırılması da enflasyonist tazyiki büsbütün fazlalaştırır. [2]

2 — Vergi politikasının muhtemel tesirleri.

Yukarda umumî hatlarını kısaca çizmeğe çalıştığımız enflasyonist gelişme temposu içinde acaba vergi politikasının istihlâk, tasarruf ve yatırım sektörleri üzerindeki muhtemel tesirleri ve bünyesi ne olabilir suali üzerinde de durmak gerekir. Bu muhtemel tesirleri Profesör Carl S. Shoup aşağıdaki hususlarda hülâsa etmektedir [3] :

a) Verginin teşvik edici tesirleri.

Burada verginin tatbiki neticesinde, teklifin mükellefi muntazam bir saat çalışmağa teşvik etmesi, veya yatırım için muntazam satın alma gücü tasarruf etmeğe tahrik etmesi veyahut ta tasarruf edilmiş bir mikdarını yatırım için muntazam bir riske katlanmağa

[2] Enflasyon «process» inin bu şekildeki mekanizması hakkında daha fazla izahat için çok geniş bir literatür mevcuttur. Bu hususta bk.: «A symposium, Savings in the Modern Economy», (Minnesota 1953, s. 273-281).

[3] Bk. : Carl S. Shoup, «Taxation and Fiscal Policy» in «Income Stabilisation for a developing democracy». (New-Haven 1953, s. 261-270).

teşebbüs edilmesi bahis mevzuudur. Ödenen marjinal vergi nisbeti artarsa, mezkûr tesirlerin (tasarrufa tahrik, muntazam mesaiye teşvik, veya muntazam riske katlanma) azaldığı gürülür. Bu sebeple bu tesirlere verginin «ikame tesiri» adı verilir.

b) Verginin «kullanılabilir gelir» veya «işletilen sermaye» üzerindeki tesirleri.

Burada birinci halde, müteşebbis olmayan bir «şahıs-mükellef» in elinden bir miktar paranın alınması bahis konusudur. İkinci halde ise, bir teşebbüsten işletilen sermayenin bir kısmını almak düşünülür. Vergi ödenince, mükellefin kullanılabilir sermayesi veya çalışan sermayesi azalır. Böylece bu mükellefin istihlâk veya yatırım masrafını, tasarrufunu azaltmak mecburiyetinde kaldığı görülmür. Hicks, bu tesirlere «gelir tesirleri» adını vermektedir.

c) Verginin yatırım ve istihlâk ile alâkah fonksiyonu.

Umumiyetle alınan her verginin istihsal cesaretini kırdığı söylenir. Böylece vergi ödeyen mükellefin yatırım ve istihâk imkânlarında bir azalma meydana geleceği düşünülebilir. Maamafih bu tesir bakımından, bir verginin diğer bir vergiye nazaran daha müessir olduğu da bazan hatırlatılmak icap eder.

d) Verginin istihlâk ve tasarruf üzerindeki tesirleri.

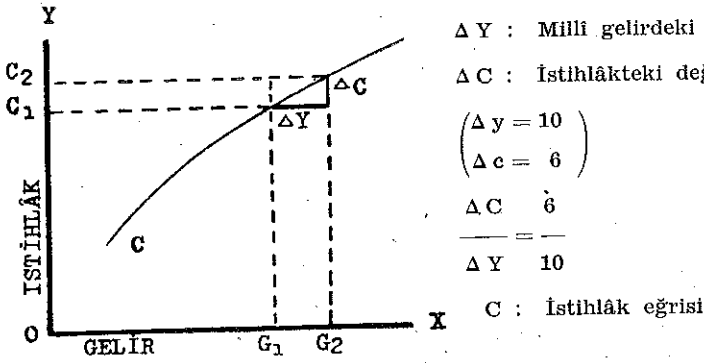
Herhangi bir vergi artışı kullanılabilir gelirden bir azalma tevhit edeceği, böylece mükellefin istihlâk meylinde bir daralma yaratacağı da aşikârdır. Hattâ vergi cibayetin neticede tasarrufta da bir eksilme meydana getireceğini unutmamak gerekir. Bu itibarla yatırım —istihlâk üzerindeki menfî vergi tesirinin tasarruf— istihlâk münasebetlerinde de görüleceğini kat'î olarak söyleyebiliriz.

Şu halde yukarıdaki tesirleri teabı, enflasyonist bir devrede, vergi politikasının tatbiki neticesinde, yatırım, tasarruf ve istihlâki kısmak bakımından, vergi arttırılması yolu ile enflasyon tazyikinin azaltılıp azaltılamıyacağı hususu da tetkik edilmeğe değer bir mahiyet taşır. Aşağıdaki tahlillerimizde de bu noktalara temas etmeğe çalışacağız. Fakat daha önce, vergi ile enflasyon münasebetlerinin nazarı tahlilini kısaca belirtmekte faide umuyoruz.

II — VERGİ VE ENFLASYON MÜNASEBETLERİNİN TEORİK TAHLİLİ

Prof. Higgins, çok enteresan bir yazısında [4], vergi ve enflasyon münasebetlerini tetkik ederken, muvazene halindeki bir bütçenin enflasyonist olmağa müsait bulunduğunu, halbuki muvazene halinde bulunmayan bir bütçenin «neutre» bir karakter arzettiğini hatırlatmakta, ancak bu durumun, masrafların varidata olan nisbetinin marjinal istihlâk meyline müsavi olduğu zaman varid farz etmektedir.

Bilindiği üzere J. M. Keynes'e göre, marjinal istihlâk meyli aşağıdaki diagramla gösterilebilmektedir :

Yukardaki şekle göre, marjinal istihlâk meyli $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$ nisbeti ile

ifade edilir. Yâni bu, istihlâkteki ufak bir değişikliğin (C_2C_1) gelirdeki ufak bir değişikliğe (G_1G_2) olan nisbetidir. Şeklimizdeki bu

münasebeti $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$, yâni meselâ $\frac{6}{10}$ orantısı ile ifade ediyoruz.

[4] Teferrüat için bk.: B. Higgins'in « A note on taxation and inflation » isimli makalesi (in The Canadian Journal of Economics and Political Science, 1953, s. 392-402).

İşte, masraf istihlâke ve gelir de varidata tekabül edebileceğine göre, Prof. Higgins masraf/varidat nisbeti dahilinde, istihlâkteki değişikliğin gelirdeki değişikliğe müsavi olduğu zamanlarda, bütçe muvazenesinin enflasyonu tahrik edebileceğini hatırlatmaktadır. Bu temel noktai nazardan hareket ederek şimdi, vergi ve enflasyon münasebetleri mevzuundaki teorik izahları iki cepheden hü-lâsa etmeğe çalışalım :

1 — Vergi ve enflasyon münasebetlerini izah eden umumî formüller.

Umumî bir şekilde istihlâk fonksiyonundaki veya millî gelirdeki değişmeler en geniş bir şekilde vergi veya hükümet masrafları dolayisile vuku bulur. Bu hususta bütçenin gelir tesiri üzerinde Prof. Higgins bazı müşahedelerde bulunmakta ve aşağıdaki denklemi hatırlatmaktadır :

$$E = T \text{ olduğu zaman}$$

$$\Delta Y = E \text{ olur.}$$

Burada ΔY , millî gelirdeki değişiklikleri,
E, hükümet masraflarını,
T, vergi cibayetini göstermektedir.

Malûm olduğu üzere E ve T gelirlerin mevcut dağılışını veya bizzat istihlâk davranışını değiştirmek suretile istihlâk fonksiyonu üzerinde müessir olabilirler [5]. Prof. Higgins, E ve T nin istihlâk fonksiyonu üzerindeki tesirlerinin 3 yoldan vukubulabileceğini hatırlatmakta ve bu hususta farklı denklemler ileri sürmektedir. Bunların teferruatına girmeden sadece aradaki münasebetleri kısaca tahlil edelim :

a — T, istihlâk fonksiyonunu önceden değiştirir, böylece E nin ikinci defa olmak üzere müdahalesinden önce millî gelir üzerinde tesirlerini gösterir. Bu takdirde millî gelirdeki değişiklik aşağıdaki umumî denklemle ifade edilebilir :

$$(1) \quad \Delta Y = \frac{E}{1-C_2} - \frac{Ct T}{1-C_2}$$

[5] Bu hususta fazla malûmat için bk. : J. A. Galbraith'in «Taxation and Inflation: A comment» isimli makalesi (in The Canadianne Journal of Economics and Political Science, 1954, s. 232 ve sonraki).

C_1 , T nin müdahalesinden sonraki marjinal istihlâk meylidir,
 C_2 , E nin müdahalesinden sonraki marjinal istihlâk meylidir,
 C_t , vergilendirilmiş gelirin dışındaki kısımdan meydana gelen marjinal istihlâk meylidir.

(Bu, halkın vergiyi istihlâk veya tasarruf için ikame etme kararına göre değişir, yâni vergi ödeyenlerin marjinal istihlâk meylidir).

Burada T, marjinal istihlâk meylî C yi C_1 şekline getirerek, istihlâk fonksiyonunu değiştirir ve «vergilendirme - çoğaltıcı » sınıfı (taxation - multiplier) tesiri de, $\frac{1}{1-C_1}$ şeklinde, $C_t T$ üzerinde hissedilir. Aynı halin E tesirlerinde de belirdiğini görmekteyiz. görmekteyiz. Çünkü yine biliyoruz ki, Keynes ekonomisine göre :

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta \bar{I} \quad \left[\begin{array}{l} \Delta Y, \text{ millî gelirdeki de\u011fi\u015fiklik,} \\ \Delta \bar{I}, \text{ yatırımlardaki de\u011fi\u015fikliktir.} \end{array} \right.$$

veya $100 = 90 + 10$ dur.

Bu vaziyette marjinal istihlâk meylî $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$ olunca, çoğaltıcı da

$$\frac{\Delta Y}{\Delta \bar{I}} \text{ veya } \frac{100}{10} \text{ olur. O halde neticede ço\u011faltıcı } (1-c) \text{ form\u00fcl\u00fc mu-}$$

vacesinde, a\u015fa\u011fıdaki \u015ekli alır : $1-c$ veya $1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y}$ (yâni :
 $1 - \text{marjinal istihlâk meyl\u00fcl\u00fc}$).

b — Vergilendirme, T istihlâk fonksiyonunu de\u011fi\u015firmek suretile, E nin bir ikinci defa aynı tesiri ifa etmesinden \u00f6nce, millî gelir \u00fczerindeki tesirlerini tamamlar. Muayyen bir (i) devresinden sonra T nin tesiri bitince E m\u00fcdahale eder ve marjinal istihlâk meylini (C_2) yeniden de\u011fi\u015fendirir. B\u00f6ylece millî gelirdeki de\u011fi\u015fiklik i\u00e7in umum\u00fc denklem \u015fu ifadeyi alır :

$$(2) \quad \Delta Y = \frac{E}{1-C_2} - \frac{C_t T (1-C_1)}{1-C_1} - \frac{C_t T C_1^{-1}}{1-C_2}$$

Bu muadil denklemde i , T nin müdahalesinden sonraki i devresini gösterir. Vergilendirme - çoğaltıcısı $\left(\frac{1-C_t^i}{1-C_1} \right)$ tesirini i devresinde ifa eder. Bu i devresinden sonra E çoğaltıcısı da $\frac{1}{1-C_2}$ tesirin gösterir ve diğer çoğaltıcının yerine geçer.

c — Nihayet T ve E birlikte istihlâk fonksiyonu üzerinde müessir olurlar ve millî gelir üzerinde T ve E nin müessiriyetlerinin muhassalası (résultant) nisbetinde tesir icra ederler. Bu takdirde umumî formül şu şekli alır :

$$(3) \quad \Delta Y = (E - C_t T) \frac{1}{(1 - C_2)}$$

Burada C_2 , T ve E nin istihlâk fonksiyonu üzerindeki müşterek tesirlerinden sonraki marjinal istihlâk meylidir. T ve E , vergilendirme çoğaltıcısının tesiri görülmeden, istihlâk fonksiyonu üzerinde değişiklikler tevhit ederler. Burada yalnız bir çoğaltıcının tesiri mevcuttur.

Netice itibarile yukarıdaki 3 denklem bazı nihaî müşahedelere varılmasını mümkün kılabılır; şöyle ki :

a — Bilhassa 1 ve 2 numaralı denklemler nazarı itibara alınca,

$$(C_t = C_1 = C_2) < 1$$

olduğu takdirde, $E = T$ şartı tahakkuk ederse,

$$\Delta Y = E$$

olur.

Bu ihtimaller dahilinde bir muvazeneli bütçe durumu mevcut demektir. Prof. Higgins ile birlikte, bu halin enflasyonist bir bünye arz etmeğe müsait bulunduğunu söyleyebiliriz.

b — Masraflar varidattan fazla olduğunda, Prof Higgins'in tâbirile, muvazene halinde bulunmayan bir «neutral» (tarafsız) bütçe karşısında kalınır ve burada tabiatile $\Delta Y = 0$ olur. Ve bu takdirde de :

$$E / T = C_t = C_1 = C_2$$

şartları bahis konusudur.

Demek ki, netice olarak, E ve T istihlâk fonksiyonunu değitirince, muvazene halindeki bir bütçenin enflâsyonist tesiri Ct nin hacmine göre değışmektedir. Bu mevzuda umumî bir şekilde mezkûr neticeye varmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak T nin de ilânihaye değışmeyip muayyen hudutlarla mukayyet bulunduğunu da belirtmek gerekir. İşte mevzuun bu cepheden tahlilini de aşağıdaki satırlarda yapmağa çalışacağız.

2 — Vergilendirmenin hudutları.

Vergi politikası ile enflâsyonun münasebetlerinin nazarı tahlili bakımından yukarıda ileri sürülen bazı umumî denklemleri kısaca hülâsa ettik. Burada modern bir millî ekonomide vergilendirme politikasının da bazı sınırları olması gerektiği hususu üzerinde durmak istiyoruz.

Bizzat Prof. Higgins'in bu husustaki görüşlerini de bazı cephelerden tamamlamak suretile, aşağıdaki mülâhazalara varılabileceği kanaatindeyiz [6] :

a — Profesör Higgins vergi ve enflâsyon mevzulu yazısında, demokratik cemiyetlerde her şeye rağmen bir vergilendirme hududu olması gerektiğini de hatırlatmaktadır. Bu hususta şöyle bir müşahede ileri sürer: «Halkın vergi mukabilinde istifade ettiği mal ve hizmetlere atfettiği kıymet, aynı para ile piyasada tedarik edilebileceği mezkûr mal ve hizmetlerin kıymetine müsavi ise, vergi ve devlet harcamalarının artmasının müşevvikleri yok edici bir tesir icra etmesine sebep yoktur» [7].

Bu ifadeye bir hakikat payı olmakla beraber, şu noktayı da unutmamak gerekir ki, mükellef umumiyetle vergi tutarını kendi menfaatine harcandığına kani olsa dahi, ekseriya vergi ödemekten kaçınır. Çünkü, ödeyeceği verginin devlet varidatı içindeki cüz'î payını bilir. Ancak vatandaşlık ve korku hisleri mükellefi vergi ödemeye sevk edebilir. Bu hislerin istismarı ise politikacılar için tehli-

[6] Prof. B. Higgins'in adı yukarıda geçen makalesinle, J. N. Wolf'un «Prof. Higgins on the limits of taxation» adlı makalesinde (The Canadian Journal of Economics and Political Science, May 1954, s. 236-238), bu mevzuda daha geniş izahat bulmak kabildir.

[7] Bk. : Prof. Higgins'in adı geçen makalesi, s. 402.

keli olabilir. İşte bu bakımlardan vergiciliğin hudutlandırılması zarurîdir. Çünkü neticede, vergi politikası tatbiki, hükümetleri tehlikeli duruma düşürebilir. Rey mülâhazalarile hükümetlerin demokratik rejimlerde fazla vergiciliğe gitmekten kaçındıkları malûmdur.

b — İkinci bir bakımdan Prof. Higgins, vergileri arttırmanın, ücretlerin arttırılması taleplerine yol açacağı mülâhazasını ileri sürer. Ancak bu müşahadeyi tereddütle karşılamak gerekir. Çünkü bu vaziyette, ücret ve fiat arttırmalarına meydan verecek bir para akımı artışının vuku bulması ihtimali çok azdır.

Bu iddia para sistemindeki siyasî ve iktisadî faktörleri bir dereceye kadar ihmal etmektedir. Bir an için para arzı artmadan ücret ve fiatların arttığını düşünelim. Meselâ iş adamları tahvilât satarak para temin etsinler. Fakat unutmamalı ki, bu durum faiz haddini yükseltebilir, ve bu takdirde ise faiz artışı spekülâtörlerin âtıl para stoklarını piyasaya sürmelerini intaç edebilir ve faiz haddi çok yükselmeden para arzı artabilir. Prof. Higgins makalesindeki adedî misallerle para miktarını millî gelire nazaran çok düşük, vergi miktarını ise çok yüksek tuttuğu için, mütalâası lehte neticelere varmaktadır. Şu halde daha normal ve gerçeğe yakın rakamlar ele alınırsa, vergilerin arttırılması neticede mükellef masraflarını yükselteceğinden ve teşebbüs dahilinde tensikata gidileceğinden, emek arzının azalması neticesinde ücretlerin yükseleceği tabîdir. Bu ise tahvilât satışı dolayısıyla faiz haddine tesir ettiğinden ve spekülâtörleri tahrik ettiğinden, âtıl para stoklarının piyasaya sürülmesi neticesi enflasyonu büsbütün kamçılatabilir. Vergilendirme politikasının bu bakımdan hudutlandırılması bir zaruret olabilir.

c — En son olarak vergilendirmenin hudutları mevzuunda bir noktaya daha temas etmek icabeder. Prof. Higgins, «ihtiyarî tasarruf ile aynı miktardaki bir yatırım artışı da enflasyonisttir» demektedir ve sebep olarak ta «tasarruf vergi gibi elde edildiği devrede gelir getirmez» şeklinde menfî bir mütalâa ileri sürmektedir [8].

Bu görüş vergi ve harcamalardaki müsavî artışın müsavî olduğu iddiasına benzetilebilir. Fakat bu takdirde şu durumu gözönünde bulundurmak gerekir: Vergi umumiyetle harcamaları kısmak suretile efektif talebi daraltabilir. Mamafih verginin harcamaları kıs-

[8] Bk. : Prof. B. Higgins'in adı geçen makalesi, s. 400.

ması, geliri kısmasından azdır. Halbuki harcamalar ekseriya devam eder ve artar. Cârî tasarruftaki bir artış ise doğrudan doğruya geliri azaltır; çünkü tasarruf istihlâkten kısılarak yapılmaktadır. Bu itibarla Prof. Higgins'in müşahedelerini bu zaruret ve hudutlar muvacehesinde kabul etmek gerekir.

Netice itibarile, hükümetler vergileri bir defada % 50 - 60 nisbetinde arttırsa, bunun deflasyonist tesiri olacağı muhakkaktır. Fakat bu kadar vergi vazedip iktidarda kalabilecek hükümet azdır. Fransa'daki son «Poujade» tecrübesinin muvaffakiyet sırları bu easa dayanmıştı. Hattâ mülâyim vergi artışları için de bu bakımdan dikkatli olmak gerekir. Vergilendirme politikasının hudutları bilhassa bu zaviyeden ele alınmak icap eder. Belki yatırıma susamış memleketlerde vergicilik politikası hudutlarını, vergi yolu ile azaltılması düşünülen enflasyonist tazyikte aramak makul görülebilir. Fakat bu durum nazariyeciyi ne kadar memnun ederse etsin, tatbi-katçıya ve politikacıya fazla yardım etmez.

III — ALTERNATİF VERGİLENDİRME ŞEKİLLERİ ENFLASYONA KARŞI MUHTEMEL TESİRLERİ

Umumiyetle denilebilir ki, modern maliye teorisi vergilendirme sisteminin «anti inflationist» tesirlerini etraflı bir şekilde ince-tesirlerini etraflı bir şekilde incelememektedir. Çünkü modern maliye nazariyecileri daha çok inkişaf etmiş bir gelir teorisi üzerinde durmaktadırlar.

Halbuki her nevi verginin umumî bir şekilde anti enflasyonist tesirleri olduğu hususunda hemen hemen ittifak vardır. Son Keynes'ci teorilere göre müterakkî vergilerin istihlâki, mütenasip veya mütedennî vergilere nazaran, daha az tahdit ettiği, yâni daha az deflasyonist tesirleri olduğu hatırlatılmaktadır. Mamafi enflasyona karşı tesirleri bakımından vergilerin farklı durumlar arzettiği de muhakkaktır [9].

[9] Bu hususta teferrüt için bk. : *Richard Good'un American Economic Review'da çıkan «Anti-Inflationary Implications of Alternative Forms of Taxation» isimli makalesi (Vol. XLII, May 1952, s. 147-161).*

Umumiyetle vergilerin ne zaman ve ne nisbette anti enflasyonist oldukları hususundaki prensipleri hülâsa etmek için, gelir vergisi, kurumlar vergisi ve istihlâk vergisi bakımından mezkûr tesirleri gözden geçirelim :

1 — Umumî prensipler.

Bilindiği üzere enflasyonist tazyik, mecmu talep ile mevcut mal ve hizmet arzından fazla olduğu zaman, yâni fiatlar yükseldiği zaman, kendisini hissettirir. Eğer fazla talep direkt kontrol altında tutulur, fakat bertaraf edilmezse, netice durdurulmuş enflasyondur. Eğer fazla talep serbestçe gelişir ve fiatları sür'atle yükseltirse açık enflasyon ortaya çıkar.

Vergilendirmenin anti enflasyonist tesirinde âmil olan esas prensip, enflasyonun şu târifinden kolayca meydana çıkar: mecmu talep ile mecmu arz arasındaki açığı daralttıkları zaman, vergiler anti enflasyonist olurlar. Her vergi, mal ve hizmet arzını azalttığından çok para talebini daraltırsa, anti enflasyonist addedilir. Vergi masrafı ne kadar azalır, ve istihsalı ne kadar az daraltırsa, o nisbette anti enflasyonist olur.

Umumî bir şekilde iki verginin anti enflasyonist oluşunun mukayesesi, istihlâk ve yatırım talebile istihsaldeki çatışmalarının tahmininden meydana çıkar. Mühim bir karışıklık, talebi kısmak su retile vâki anti enflasyonist imkânın istihsaldeki azalıştan neş'et etmesi halinde ortaya çıkar. Meselâ istihlâki kesen bir vergilendirme, çalışma kabiliyet ve arzusunu da müessir bir şekilde bozabilir.

Müfrit bir enflasyonist durumda, yatırımlar bazen seri bir şekilde istikrarı sağlayabilir. Meselâ istihsal, harp tahribatı vesaire tesirile inkıtaa uğramışsa, bazı stratejik yatırım neveleri normal faaliyeti yeniden başlatabilir ve hattâ geniş kazançların elde edilmesinde âmil olabilir. Böylece istihsalin inkışafı paraya itimadı artırabilir ve halkı müterakim likiditeyi elinde bulundurmağa sevkedebilir. Enflasyon meselesi kısa devrelik görünür ve derhal işsizlik tehlikesine müncer olursa, vergilendirme politikası veya diğer nakdî yatırımları kısa tatbikat şekilleri avantajlı olabilirler. Bilhassa uzun vâdeli yatırımlara gitmek cearetini kısan vergilendirme usullerinin, anti enflasyonist bir programının en müessir kısmı olduğu muhakkaktır.

Ayrıca malûmdur ki, vergiler emek arzını daraltır ve hususî yatırımları tahdit ederler. İşçilerin ve diğer müstahsil kimselerin mevcut gelirlerindeki azalış neticede talebi de kısar. Yatırım masraflarındaki bir azalış talepte vaki bir azalış demektir. Şu halde iş arzını azaltan ve yatırım cesaretini kıran vergiler, istihlal ve talebi daraltırlar.

2 — Gelir vergilerindeki durum.

Umumî bir şekilde gelir vergilerinin anti enflasyonist tesirleri bilhassa müterakkiyet derecelerinde kendilerini gösterirler. Müterakkiliğin en mühim tezahürü nakdî millî gelirdeki değişikliklerden vergi toplanmasında belirir. Bu vaziyette müterakkî bir vergi sistemi böylece para gelirlerinin yayılmasındaki enflasyonist gidişi durduran kudretli bir frendir.

Burada mesele, gelir arttığı zaman müterakkiyet derecesinin ve vergilendirmenin, hususî talep veya emek arzı arasındaki çatışma üzerinde tesir edip etmeyeceğindedir. Bu itibarla mevzua ayrı cephelerden bakılabilir :

a — Umumiyetle müterakkî ve ric'î vergilerin mecmu istihlâk üzerindeki tesirleri üzerinde fazla durulmaz. Ekseriya müterakkî vergilerin, istihlâki ric'î vergilerden az tenzil ettiği kabul edilir. Bu müşahade vasatî yüksek aile gelirlerinin, alçak gelir gruplarındakilere kıyasla, elde mevcut daha küçük bir gelir kısmı yüzdesini istihlâk etmeleri haline istinat ettirebilirler.

Burada marjinal istihlâk meylinin rolü mühimdir. Eğer marjinal istihlâk meyli değişmeyen bir bünye arz ediyorsa (istikrar halindeki ekonomilerde), yeni gelir tevezzüü istihlâk hacmine tesir etmemek gerekir. Aksi halde müterakkî vergilerin istihlâki farklı şekillerde tahdid edeceği esasını kabul edebiliriz.

b — Müterakkilik derecesi ile ilgili diğer bir mülâhaza da, vergilendirmenin yatırımlardaki tesirlerinde görülür. Buradaki tesir istihlâktekinden daha güç takdir ve tespit edilebilir. Mamafî yüksek müterakkî vergilerin şahsî yatırımları, az müterakkî vergilere nazaran daha fazla tahdid edeceği muhakkaktır. Bu muhakeme, geniş gelirlerin küçük tasarruf sahiplerine kıyasla daha faal teşebbüsleri harekete getirmesinden, müterakkî vergilerin ric'î verginin yaptığından daha çok risk kazançlarına mâni olmasından ileri gelmek-

tedir. Yatırım üzerindeki büyük tesirleri, müterakkî verginin müstehlik talebi üzerindeki karışıklıkları muvazene haline getirebilmesi ile ölçülür.

c — İş arzına gelince, burada vergilendirme yolunun işi tahrik veya cesaretsizliğe sevkettiği hususunda kat'î bir neticeye varılmaz. Mamafî müterakkî bir verginin iş cesaretini ric'î bir vergiden daha çok kırdığı söylenebilir.

3 — Kurumlar vergisindeki durum.

Denilebilir ki kurumlar vergisi bâzı hususî meseleleri ortaya atmaktadır. Bunları şu şekilde hülâsa edebiliriz :

a — Kurumlar vergisi her şeyden önce yatırımları kontrol eder, çünkü bir taraftan kazançları azaltır, ve diğer taraftan da yeni yatırımları finanse edecek sermayeleri tahdit eder.

Umumiyetle bir enflasyon devrinde bir çok yatırım tipleri, bir çok yüksek vergilere rağmen (bu vergiler muvakkat göründükçe) cazip bir karakter arzedebilirler. Fakat kârlarda bir tenkise gitmek, yatırım kararlarını tahdit etmek suretile bir daralma tevhit edebilir. Böylece kurumlar vergisi yatırımlar üzerinde müessir olabilirler. Hattâ bu vergiler tahdit edici bir kredi politikası ile beraber tatbik edildiğinde daha tesirlidirler. Mamafî kurumlar vergisinin anti enflasyonist fonksiyonu, doğrudan doğruya kontrol tedbirlerinin çoğaldığı bir harp veya sulh zamanı enflasyonu devirlerinde, belki yatırımlar üzerinde müessir bir tedbir olarak görülmeyebilirler.

b — Kurumlar vergisi aynı zamanda istihlâki de tahdit edebilir. Fakat bu tesirin nisbeten mahdut olduğu da söylenebilir. Bilhassa kârlar yüksek ve artış temposunda buldukları zaman, kurumlar vergisi aksiyon sahiplerinin dividant gelirlerinden ziyade dağıtılmıyan kazançlar üzerinden alınır. Şu halde dividant ödemelerindeki bir tenzilât, aksiyon sahiplerinin mevcut gelirlerinde fazla bir düşüş tevhit etmez, çünkü elde edilen dividantlardan gelir vergisi alınır. Alıkonan kârlar üzerinden alınan kurumlar vergisi, muhtemelen aksiyon sahiplerinin sermaye kazancı imkânlarını azalttığından, istihlâki tahdit etmiş sayılabilir.

c — Kurumlar vergisi ekseriya bir istikrar programının cüz'ü olarak ta mütalaâ edilebilir. Burada, eğer vergilerden sonraki kârlar bir hizada tutulursa, ücretlerdeki artışın da daha kolayca zaptedilebileceği şüphesizdir.

Umumî bir şekilde düşük kurumlar vergisi ve vergiden sonraki yüksek kârlar, ücret talebine bir davet olabilirler; fakat bu şartlar taleplere karşı koymak için iş verenlerin kabiliyet ve azimlerini kuvvetlendirebilir. Verginin kârlardaki marjinal nisbeti düşük olduğu zaman iş verenler ücret artışı şeklindeki masrafın büyük kısmını üzerlerine alırlar, bunları yüksek fiat şeklinde intikal ettiremezler

Böylece vergi nisbetleri yüksek oldu mu, munzam ücret ödemeleri geniş miktarda Hazinesin masraflarına geçer ve iş verenler talepleri hakikî bir tereddüt olmadan garanti edebilirler. Hattâ denilebilir ki yüksek kurumlar vergisi aynı zamanda, ücret kontrolünün kabulü için talep edilen siyasî mahiyette bir fiat politikası olarak ta kabul edilebilir. Bu takdirde kurumlar vergisi, faideli bir direkt kontrol için önceden lâzım olan bir tedbir mahiyetini de alabilir.

d — Kurumlar vergisinin kârlar üzerindeki yüksek marjinal nisbeti, teşebbüslerin masrafları kontrol etmesini güçleştirebilir. Vergiler müteşebbisi, istihsal faktörlerini fazla hesaplamağa sevkederse, müessiriyet bozulabilir. Bilhassa tam istihdam zamanında böyle bir tesir arzu edemez, çünkü gelir faktörlerinde mukabil bir tenkise gitmeden «output» azaltıldığından, enflasyonist tazyik çoğaltılmış olur. Bu şekilde müsrif işletme masrafları gösterilmesi istihsale tesir etmez ve nihâî «output»'ın masraflarını arttırır. Bu nevi suiistimallerin ikinci dünya harbi ve Kore harbi içinde tatbik edildiği görülmüş, fazla kurumlar vergisi alınmasının, müsrif masrafları çoğalttığı ve neticede enflasyonist tazyiki de arttırdığı müşahade edilmiştir.

4 — İstihlâk vergilerindeki durum.

İstihlâk vergilerinin anti enflasyonist tesirleri mevzuundaki görüşler ekseriya iki cepheden ileri sürülmektedir :

Bir bakıma umumî muamele vergileri ve satış veya istihsal vergileri bilhassa anti enflasyonist bir karakter arzederler, çünkü

son derece ric'î karakterleri bu neticeyi sağlar. Diğer bir bakıma da bu vergiler önlemeği hedef ittihaz ettikleri enflasyon havasına kendilerini kaptırırlar, çünkü enflasyonist ücret taleplerini tahrik ederler.

Bu mevzudaki münakaşaları bir tarafa bırakarak, istihlâk vergilerindeki anti enflasyonist bünyeyi aşağıdaki hususları tespit ederek hülâsa etmek mümkün olabilir :

a — Bir kere umumî mefhumlardaki mubayeneti belirtmeğe çalışalım: Malûm olduğu üzere istihlâk vergileri bir yandan anti enflasyonisttirler, diğer yandan da müstehlikler tarafından daha yüksek fiyatlar şeklinde ödenirler, yâni enflasyonu arttırırlar.

Bu vergilerin anti enflasyonist olmaları, müstehlikler tarafından ödenen fiyatlar ile müstahsillerin mecmu kazançları arasında bir fark yaratmalarında belirir ve bu fark hükûmete gider. Malûm olduğu üzere müstehlik masrafları ve perakende fiyatlar (vergiler dahil), hükûmet istihlâk vergilerini fazla talebi ortadan kaldırmak için kullandığında, daha yüksek bir seviyeye ulaşırlar. Çünkü istihlâk vergileri fazla geliri, yalnız sarfedildiği zaman masseder, halbuki gelir vergisi satın alma gücü piyasaya vasıl olmadan çekebilir.

Mezkûr vergiler bakımından paradoksal durum, muamele ve istihlâk vergilerinin umumî fiyat seviyesinin artışına sebep olmalarında belirir. Bu vergilerdeki artış fiilhakika daha yüksek fiyatlarda tecellî eder. Yüksek fiyat seviyesi mecburî tasarruflardan yapılacak tediyelerle muhafaza edilebilir. Mamafî, bu bir fiyat yükselişinin esas itibarile enflasyonist fiyat yükselişinden ayrıldığı nokta, burada müstahsilden ziyade hükûmetin hasılatı çekmesidir. Eğer hakikî hükûmet masrafları ve ücretler artmazsa, fiyatlar daha yüksek olabilir ve fakat hakikî mânasile mevcut sivil arz ve gelir faktörü değişmiyebilir. Net bir tesir, fazla gelirdeki ve enflasyonist tazyikteki azalmadır. Halbuki herhangi bir fiyat yükselişi gelir faktörünü arttırabilir, bu durum munzam para talebini destekler ve enflasyonist helezonu tahrik edebilir.

Sonra, fiyat yükselişini tevlit eden enflasyonist istikraz ve vergilendirme yolu ile vaki hükûmet masraflarının finansmanı şekilleri arasında da bariz bir fark mevcuttur. Bu fark, vergi usulünün fiyatları yalnız bir kere yükseltmesinde, halbuki enflasyonist istikraz usulünün devamlı fiyat yükselişlerini tahrik etmesinde belirir. Böy-

lece bir ikinci halde hükümet devamlı mubayaalarda bulundukça fitalar büsbütün artar.

b — İstihlâk vergilerinin anti enflâsyonist tesirleri bakımından üzerinde durulacak bir husus, müstehlikin istihlâk vergileri ile gelir vergilerine olan reaksiyonunun farklı olup olmadığıdır. Bu hususta bazı müşahedelere varmak kabildir :

i — Bir kere açık bir hakikattir ki, ric'î karakterdeki istihlâk vergilerinin müterakkî bir gelir vergisi sistemine kıyasla mecmu talebi daha fazla kısıtıği hiçbir zaman iddia edilemez. Her şeyden önce bu açık hakikatı kabul etmek gerekir.

ii — İstihlâk vergileri bakımından lehte ileri sürülebilecek bir avantajın, bu nisbetlerdeki bir artışın istihlâk cesaretini kısıp tasarrufu tahrik etmesinde ve böylece anti enflâsyonist bir cereyanın kuvvetlenmesinde tezahür ettiğini görürüz. Hattâ tasarruflardaki bir artış, istihlâk vergisine karşı rasyonel bir reaksiyonun tesiri ile vuku bulur diyen maliye isktisatçıları mevcuttur.

iii — Anti enflâsyonist tesirler bakımından gelir vergisi ile istihlâk vergisi arasındaki diğre bir farkta halkın enflâsyon devrelerinde «para vehmi - money illusion» ne düştükleri anlarda belirir. Bu psikolojik paradan kaçış geyretleri arasında istihlâk vergilerinin arttırılması, gelir vergilerinden çok istihlâkin tahdid edilmesine yarar. Hattâ bir sistemde marjinal istihlâk meylinin her gelir sınıfı için aynı oluşu, bu sistemin anti enflâsyonist tesirlerini büsbütün arttırır [10].

c — İstihlâk vergilerinin anti enflâsyonist tesirleri bakımından nazarı dikkati çekecek diğre bir cephe de, bu vergilerin tatbik edilmesi neticesinde, başa baş fiatların ve ücret derecelerinin arttırılması ile muvazene halinin meydana gelmesidir. Burada bir tefrik yapabiliriz :

i — Bir kere mezkûr muvazene durumu ziraf mahsullerdeki başa baş fiatların artışında kendisini gösterir. Mevcut ziraf fiatları destekleme programı ve fiat kontrolü ahkâmı, vergi neticesi başa

[10] Teferrûat için bk.: *E. Cary Braun*'un «American Economic Review» da çıkan «Analysis of consumption Taxes in Terms of the Theory of Income Determination» isimli makalesi (March 1950, s. 74-89).

baş fiatlarda vaki bir yükselişi düşürebilir. Eğer daha yüksek başa baş fiatları destekleme arttırır veya ziraatçılara tatbik edilen fiatlarda bir yükseliş tevlit ederse, muamele veya istihlâk vergilerinin anti enflasyonist tesirleri azaltılmak gerekir.

ii — İstihlâk vergilerinin ücretler üzerindeki tesirleri ise daha mühim bir mahiyet arz etmektedir. Umumiyetle mevcut hayat şartlarının tesiri ile ücretlerdeki yükselişlerin muamele veya istihlâk vergilerinin anti enflasyonist tesirlerini tamamen ortadan kaldırdığı da görülmektedir. Hattâ bazen bir fiat - ücret helezonu meselesinin enflasyon hâdisesini de büsbütün ağırlaştırdığı söylenebilir.

İstihlâk vergilerinin ücretleri yükseltmesi, bu tatbikat neticesinde hayat seviyesinin yükselmesiyle izah edilir. Umumiyetle vasıtalı vergiler sisteminin fiat seviyesindeki yükselişi tahdid edici, ve bunun direkt kontrol mekanizmasının dışında tahakkuk ettirici, bu gün bir vakiydir. Eğer hükûmetin varidatını gelir vergilerinden çok istihlâk vergileri yolu ile arttırdığı görülürse, perakende fiatların vergi yükü ile birlikte yükseleceği tabiidir.

Eğer ücretler hükûmetçe ittihaz edilen bir kararla, meselâ sendikalarca talep edilenden aşağı bir seviyede tesbit edilirse, vergilendirmenin tesiri geniş bir şekilde kontrol sistemine bağlı olur. Tatbikatta istihlâk vergilerinin, hattâ net bir hayat standardı artışından neş'et etmeseler dahi, kontrol sisteminde rahneler açabileceğini hatırlatmak icabeder.

Nihayet unutmamak ta gerekir ki, ücretler ve vergilendirme mevzuunda birinciler lehine vaki bir yükselişin enflasyonist bir çığır açacağı da muhakkaktır. Mamafi eğer ücret artışı mecmu para gelirini değiştirmeksizin kârlardan ücretlere doğru vaki olan bir transfer neticesinde meydana gelirse, bu hareket yalnız ücretlerdeki marjinal masraf meylinin kârlardakinden daha yüksek olması halinde, enflasyonist bir mahiyet erzeder.

Mamafih ücret artışları sabit gelir mevcudunun inkisamı neticesi değil, para geliri ve fiat seviyesinin yükselttiği bir masraf enflasyonu hareketi neticesi meydana gelmektedir. Mezkûr ücret - fiat helezonu munzam satın alma gücüne bağlı olarak hareket eder. Artan satın alma gücü taleplerinin muhtemel kaynakları, müstehliklerin mecburî tasarruflarıdır. Munzam hükûmet masrafları ise yayılan istikrazlar sistemi ile finanse edilmektedir.

5 — Vergilerin anti enflasyonist tesirlerinden çıkarılabilecek neticeler.

Yukardaki müşahedelerimizi toplayacak olursak, alternatif vergilendime şekillerinin enflasyonist tazyiki azaltmak bakımından varit olan tesirlerini şu şekilde hülâsa edebiliriz :

a — Yatırım ve istihlâki frenliyen vergiler, kısa vâdede, anti enflasyonist bir bünye arzedebilirler, mevcut arzı tahditten ziyade mecmu talebi azaltırlar. Mamafih istihsali ciddî şekilde tahdit eden vergilerin enflasyonist bir bünyesi olduğunu da unutmamak gerekir (Esasen bu noktaya aşağıda tekrar kısaca temas edeceğiz).

b — Muayyen hudutlar içinde vergi müterakkîliği bakımından varidat farkları, mecmu hususî talep üzerinde, yatırım ve istihlâk bakımından, nisbeten az tesir icra ederler.

c — Kurumlar vergisi yatırımı tahdit ederek ve cüz'î nisbette istihlâki kontrol ederek, talebi azaltır. Mamafih yüksek nisbetleri müsrif masrafları da tahrik edebilir.

d — Muamele ve diğer istihlâk vergileri, müstehlikler tarafından sarfedilen paranın bir kısmını hükûmete aktarmak suretile, satın alma gücünü masseder. Eger direkt fiilî kontrol mevcutsa, bu vergiler daha yüksek bir umumî fiat seviyesine in'ikâs edebilir.

e — İstihlâk vergilerinin anti enflasyonist tesirleri ücret artışları ile kısmen muvazene haline gelebilir. Halbuki kurumlar vergisi ücret istikrarı mevzuunda zarurî bir siyasî destek olabilir.

f — Nihayet son olarak diyebiliriz ki, kurumlar vergisi, gelir vergisi ile istihlâk vergilerine kıyasla, enflasyonun kontrolü mevzuunda daha hafif kalmaktadır. Mamafih denilebilir ki her nevi verginin anti enflasyonist olduğu hususundaki mütalâanın, aşağıda hülâsa edeceğimiz zat görüşlerin de mevcudiyetine rağmen, büyük bir hakikat payı olduğunu her halde unutmamak gerekir.

IV — VERGİLENDİRME YOLLARININ ENFLASYONİST TESİRLERİ

Profesör Colin Clark vergilendirmenin hudutlarını tahlil eden geniş etüdünde, vergi yolu ile elde edilen satın alma gücünün, tekrar yatırımlara akarak, millî gelirin % 25 i nisbetinde enflasyonist bir bünye arzettiğini ileri sürmektedir [11].

Hakikaten hükümet masraflarının vergi yolu ile finanse edildikleri hallerde, durumun enflasyonist bir tempo alabileceği hususunu da gözden uzak bulundurmamak icab eder.

Daha önceki tetkiklerimizde umumiyetle muhtelif vergi şekillerinin anti enflasyonist tesirleri üzerinde durmak ve madalyanın bu tarafına dolayısıyla kısmen temas ettik. Şimdi de kısa olarak, vergiciliğin bu şekildeki enflasyonist tefsiri üzerinde de durmakta fayde olacağına inanıyoruz. Yalnız burada enflasyonist tazyikin vergilerden çok hükümet masraflarının artmasından dolayı vücut bulduğunu da kaydetmek mecburiyetindeyiz.

1 — Vergilendirmede enflasyonu teşvik eden sebepler.

Umumî bir şekilde vergilerin arttırılması neticesinde her zaman anti enflasyonist neticelere varılmıyacağı hususunda Profesör C. Clark üç sebep hatırlatmaktadır :

a — Bir kere, vergilerdeki artış daha çok veya daha az olmak üzere mütenasip şekilde gelirden de artışlar sağlıyabilir. Netekim bir istihlâk vergisinin geçim haddi endekslerinde tepkileri olduğu gibi ücret artışlarında da en mühim saik olduğu malûmdur. Aynı şekilde gelir vergisindeki bir artış ta ücretlerde bir yükseliş tevhit eder. İstihlâk vergilerindeki bir artışın ise fiat yükselişini körüklediğini yukarıda gördük. Bütün bu hallerde yükselen fiat seviyesi karşısında para arzının elâstikiyeti, enflasyonun tam olarak tahdit edilmesine imkân bırakmaz.

[11] Bk. : *Colin Clark*'ın «Economic Journal» da çıkan «Public Finance and Changes in the Value of Money» isimli makalesi. (LV, December 1954, s. 371-389).

b — Sonra, vergilerdeki kabarış iktisadî faaliyetlerdeki muharrik âmillerin tesirlerini azaltır, hattâ faaliyet ve müessiriyet sahalarında da daralmalar tevlit edebilir. Bu vaziyette reel millî gelir aslında azalır. Neticede enflâsyonist durum da artabilir. Eger vergilerin tesiri bu gelişmeleri önlerse, enflâsyonun tazyiki az görünür. Fakat uzun vadede enflâsyonist gidis mutlaka hükmünü ifa eder.

c — Nihayet vergilerdeki artış hususî sektör masraflarında bir azalışa müncer olmaz. Hususî gelirdeki vergi tenzilâtına rağmen istihlâk devam edebilir, burada likid imkânlar kullanılır, yatırımlar bir yandan likiditeler ve diğer yandan da kredi bolluğu ile finanse edilebilirler.

Yukardaki sebeplerin tesiri ile, vergilendirme ameliyesinin geniş çapta masraflara girmenin enflâsyonist neticelerini tahdit edemeyeceğini göstermektedir. Bilhassa tam istihdam devrelerinde bu enflâsyonist tesir daha çok kendisini hissettirir. Hattâ masrafların finansmanında istikraza baş vurma yolu, vergi yolundan daha çok sarfiyatı arttırarak enflâsyonu körükler [12].

2 — Vergilendirmenin enflâsyonist cepheleri.

Bilhassa harp devrelerinde artan hükümet masraflarının, enflâsyonist bazı yollardan finansmanı zarurî olarak kabul edilir. Millî müdafaa sahasındaki âcil ihtiyaçları, enflâsyonu önlemek için tahdidlere giden politikaları pek terviç etmezler. Adeta serî hareket için enflâsyon zarurî bir çare olarak görülür. Muvazene halindeki bir bütçenin enflâsyonu durduramayacağı aşikârdır. Böyle bir vaziyette Prof. C. Clark, vergilendirme politikasının, enflâsyonist tesirlerini muhtelif istikametlerden ortaya atacığını belirtmektedir:

a — Vergi artışının ücretlerde de bir artış tevlit edeceğini yukarıda tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu esastan hareket ederek, umumî istihlâk maddeleri üzerindeki imalât muamele vergisi, vergi artışının en çok arzu edilen şekli olacaktır. Bu vergilerin geçim haddi endekslerine in'ikâs ettiği görülecektir.

[12] Bu hususta daha geniş izahat için bk. : *Dan Throop Smith*'in «The Review of Economics and Statistics» de çıkan «Note on Inflationary consequences of High Taxation» isimli makalesi (August 1952, s. 243-247).

Hususile düşük gelir gruplarında gelir vergisindeki bir artışın tesirleri geniş çapta, ücretler üzerinde belirir. Aynı gayri safî geliri elde eden kimsenin tâbi tutulacağı vergi nisbetindeki bir artışın muhtemel tesirlerinde de büyük farklar olacağı muhakkaktır. Meselâ aynı miktar gelirleri olan 3 şahıs arasında bekâr olanın ödeyeceği vergi fazlasından, iki çocuklu bir evli şahsın ödeyeceği vergi fazlası daha az olacak, üç çocuklu bir diğeri ise belki de hiç vergi fazlası ödemiyecektir.

b — Vergilendirmenin iktisadî faaliyet ve müessiriyet itibariyle tesirleri bakımından vergi şekilleri arasında yapılacak bir tefrik faydeli görünebilir. Bu hususta bâzı müşahadelere varmak kabildir :

i — Bir kere istihlâk vergilerinin arttırılması neticesinde geçim masraflarındaki bir yükseliş, faaliyet gayretlerini tahdit eder görünmez. Hattâ en müfrit hallerde dahi perakende fiatların belki $1/3$ ne vergi tatbiki ile, nisbeten kısa devreli vergilendirme ameliyeleri için, mubayaa hareketlerinin bir müddet taliki düşünülebilir. Bu bakımdan geliri emniyet altına almak hususunda bâzı faaliyet tahdidi hareketlerine rastlamak mümkündür. Fakat bunun bütün istihlâk malları için kabul edilmesi kabil değildir.

ii — Sonra vasıtasız vergilerdeki artışın düşük gelirli gurupların faaliyeti üzerindeki tesirleri ciddi telâkki edilmeyebilir. Şu kadar ki verginin bünyesi, munzam mesaiden gelen net gelirin normal işde saat başına veya beher gün alınan gelirden az olduğu bir seviyeye tekabül etsin. Eğer bir gelir vergisi yüksek derecede müterekkî ve bir ferdin marjinal vergi nisbeti de o derecede dolgun olursa, fazla mesai kazançları vergi yolu ile okadar tahdit edilir ki, meselâ 6 günlük bir mesaiden gelen net gelir, normal iş haftasındaki 1 günlük vasatî net gelirden daha azdır.

iii — Nihayet vergi arttırılışının yüksek gelir guruplarının faaliyetleri üzerindeki tesirleri ise, tabiatile faaliyetlerine göre değişecektir. Umumiyetle yüksek seviyeli gelir ve ücretlerde teşkilâtan gelen tazyikler ve nakdî olmıyan tahrikler neticesinde, faaliyetler uzun devreler için devam edebilecektir. Bu sektörde vergiler arttırılsa dahi, bu hareketin iktisadî faaliyette herhangi bir duraklama yaratacağı, iş âleminin devamı ve gelişmesi bakımından düşünülemez. Meğer ki çok fahiş bir fazla kazançlar vergisi, bu teşebbüslerin faaliyet imkânlarını baltalamış olsun (bizdeki varlık vergisi tatbikatında görüldüğü gibi).

Hattâ kurumlar vergisi tatbikatında yüksek marjinal vergi nisbetleri bazen varidatın tahsisine yol açabilir ve böylece yatırımları teşvik ederek enflasyonist tazyiki çoğaltabilir. Bu kabil arttırılan faaliyetler mecmu millî geliri azaltmak değil, bilâkis arttırabilir de, Mezkûr cerayan, dolayısıyla, kredi «expansion»'unu tahrik ederek (nadir kaynakların işletilmesi suretile), enflasyonist tesirlerini gösterebilir.

c — Vergiciliğin enflasyonist cepheleri ve tesirleri de bulunduğu hususunu incelerken son olarak bir noktaya daha temas edebiliriz.

Her ne kadar yeni vergiler, bilhassa hususî sektörde, gelir eksikliği intaç ederse de, bu azaltmalarını hususî sektörün masraflarını almak vergiler tutarında kısacağı da mutlak olarak kabul edilemez. Bu şekilde hususî istihlâkin tahdidini beklemek, bütün bir ekonomi için, uzak bir ihtimaldir. Aynı müşahedeyi vasat gelir seviyesindeki guruplar için de yapabiliriz. Vasıtasız vergilerdeki bir artışın bu gurubun istihlâk meylini tahdit edeceği hususunda mutlak bir kanaate varmakta her zaman mümkün değildir. Mamafi müessiriyet nisbetinin yüksek gelirli guruba nazaran daha kuvvetli olduğu da söylenebilir. Hele düşük gelirli guruba gelince, burada vergilerdeki bir artışın, ekseriyeti teşkil eden bir tabakanın istihlâk kabiliyetinde tevlit edeceği darlık derecesi, diğer gurupların çok üstünde olacaktır.

Aynı şekilde işletmelerin sermaye ihtiyaçları da, malûm olduğu üzere kredi tahdidatı olmadıkça, banka kredileri yolu ile is'af edilmektedir. Tevkif edilmiş şirket kazançlarında vergi alınması yolu ile vaki tenzilât, eğer teşebbüsün sermaye masrafları ihtiyacının tatmininde darlık yaratırsa, hakikaten tahdit edici olur. Bu vaziyette banka kredilerine müracaat ekseriya lüzumlu görülür. İşte bu vaziyetlerde kurumlar vergisinin ihdas ettiği net tesir yerine banka kredisinin ikame edildiğini görüyoruz ki, bu şekilde vergi yolu ile ihdas edilen anti enflasyonist tesir ortadan kalkmakta, bilâkis kredi «expansion» nu neticesinde enflasyonist gidiş tahrik edilmektedir.

3 — Vergilendirme politikasının enflasyonist gidişinden çıkabilecek neticeler.

Profesör Colin Clark vergilendirme yollarının enflasyonist tesirlerinden bahsederken, Profesör B. Higgins gibi, vergi politikasının hudutları bulunduğunu ve, varidat temini mülâhazalarile, bu hudutlar aşıldıkça enflasyona gidileceğini hatırlamakta, hattâ muvazene halindeki bir bütçenin, açık veren bir bütçeye nazaran, daha çok enflasyona müsait bulunduğunu da kat'iyetle ilâve etmektedir.

Yukardaki müşahadenin iktisadî tahlil bakımından kıymeti büyük olmakla beraber, denk bir bütçe halinde bir an için varidatın değişmiyen masraflardan fazla olduğunu kabul edersek, bu artan varidat fazlası muvacehesinde mekûr bütçenin enflasyonist bir bünye arzedeceği hususunu tereddütle karşılamak ta kabildir. İki Amerikan maliyecisinin müşterek yazdıkları bir etüdde belirttikleri gibi [13], «Alternatif olarak farzedin ki vergiler kritik hududun üstünde artmış, fakat masraflar değişmemiş ve bariz bir fazlalık biriktirilmişdir, böyle bir politikayı Mr. Clark enflasyonist muvazenede olmak şeklinde mi mütalââ edecek?

Hakikaten vergilendirme politikası tatbik edilirken, vergiler arttırıldıkça bu cereyanın hususî sektörün masraflarını kısacağı kuvvetle hatıra gelebilir. Arttırılan her bir vergi ünitesine karşılık, mal ve hizmetler için mecmu talepteki azalış istihsal sahasındaki tahditlerden fazla oldukça, verginin deflasyonist tesiri veya anti enflasyonist tesiri devam edebilir. Lâkin vergi arttırılması cereyanı bu hududu aşar ve istihsal sahasındaki gelişmeler neticesi fiyatların nisbeten düşürülmesi ile mecmu talepte bir yükseliş bilirse, bu hareket istihsal kamçılacağından enflasyonist bir gidışten korkulabilir. Şu halde yukarıda adı geçen Amerikan maliyecilerinin belirttiği gibi, «açık bir surette vergilendirmenin hudutları mevcuttur. Fakat bunlar baş parmağı basmak şeklindeki kaidelerle tâyin edilemezler». İşte vergilerin deflasyonist ve enflasyonist tesirlerini de karşılıklı olarak bu çift zaviyeden tahlil ve mütalââ etmek ve vergilendirme politikasının iki cephesinin de mevcut bulunduğunu kabul etmek daha realist ve isabetli olabilir.

[13] *Joseph A. Pechman and Thomas Mayer*'in «The Review of Economics and Statistics» te çıkan «Mr. Colin Clark on the Limits of Taxation» isimli makalesine bakınız, (August 1952, s. 242).

V — SON TATBİKAT VE ALINAN TEDBİRLERE KISA BİR BAKIŞ

Umumiyetle enflasyona karşı alınacak tedbirler mevzuu memleketleri her zaman meşgul eden bir politika olmuştur. Bilhassa fiyatların yükselmeğe başlaması ile sezilen enflasyonist gelişme başlangıç devrelerinde ittihaz edilen tedbirlerle tesirlerini cemiyet üzerinde nisbeten hafif hissettirebilirler. İktisatçıların «hyperinflation» dedikleri enflasyonun had derecedeki tezahürü safhasına gelmeden önce başvurulan tedbirlerin iyi neticeler verdiğini dünya para politikası tarihi muhtelif vesilelerle göstermiştir diyebiliriz.

İşte tatbikatta enflasyona karşı girişilen bu tedbirler faaliyeti 3 büyük grupta toplamak mutaddır [14] :

- 1 — Nakdî (moneter) tedbirler,
- 2 — Malî tedbirler,
- 3 — Nakdî olmayan tedbirler.

Umumiyetle birinci grupta, mükerrer iskonto politikası, ihtiyatlarını (rezervler) kullanılması, açık piyasa muameleleri, müstehlik kredilerinin tanzimi (selektif kredi kontrolü) gibi moneter tedbirler hatıra gelir.

İkinci grupta, tatbikatta rastlanan müşterek tedbirler meyanında, bilhassa hükümet masraflarının kısılması politikası, vergilerin arttırılması, âmme istikrazlarına giderek deflasyon politikası tatbiki, âmme borçlarının sevk ve idaresi, altın sterilizasyonu gibi malî tedbirler zikredilebilir.

Nihayet son grupta da, nakdî olmayan tedbirler arasında, umumî istihlâk tahdidi (karne usulü, «output»'un ayarlanması, ücret politikası, fiat kontrolü vesaire gibi çarelere başvurulduğu görülür.

Tatbikatta rastlanan yukardaki tedbirler içinde mevzuunmuzla ilgisi bakımından malî tedbirler ve bunlar içinde vergi politikasının enflasyon karşısındaki yeri bizi doğrudan doğruya alâkalandırmaktadır. Bu itibarla tetkiklerimizin son kısmı olarak memleketi-

[14] Daha geniş izahat için bk. : *Kenneth K. Kurihara*'nın «Monetary Theory and Public Policy», (London 1951, s. 82-85).

mizdeki son tatbikat bakımından enflasyon dolayısıyla alınan belli başlı tedbirleri kısaca hatırlatmakta faide vardır.

Burada derhal belirtelim ki, bilhassa en son enflasyonist devre olan ve Kore harbile başlayan 1950 den sonraki umumî konjonktür içinde, hemen hemen ekserî devletlerde görülen enflasyonist gidiş millî hükümetleri tedbirler almağa sevketmiş ve bu sahada malî bakımdan alınan tedbirler meyanında, arttırılan vergi politikaları ile deflasyonist çarelerin arandığı görülmüştür. Bu cümleden olmak üzere hülâsa olarak hatırlatabiliriz ki, birçok hükümetler artan aşırı talebi durdurmak için vergi politikasına başvurmak zaruretini duymışlardı. Kore durumu dolayısıyla artan asker masrafları karşılamak için fazla varidata ihtiyaç görülmekte idi. Bu cümleden olmak üzere Kanada, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hollânda, Norveç, İsveç ve Danimarka devletleri malî politikalarını geliştirerek yeni vergiler ihdası yoluna gittiler. Meselâ Belçika, Danimarka, Fransa ve Norveç gibi bazı memleketlerde aynı zamanda devlet masrafları azaltılmış, İtalya aynı siyasete girmiş, Kanada zarurî olmayan yatırımları kıstak yoluna gitmişti. İsveç'te de yatırımlar üzerinden alınan bir vergi ihdas olunmuştu [15]

Fiatların kuvvetli yükselişi karşısında, her nevi müteferrik masrafların çokluğu karşısında birçok hükümetler, carî hayat seviyelerini tutabilmek için, « subvention » lar rejimini devam ettirmekten vazgeçmişler, bu iane ve yardımlar İngiltere'de eski seviyesi üzerinde muhafaza edilmiş, Danimarka, Hollânda, İsveç ve Norveç'te ihracat üzerinde vergiler ihdas edilmiş ve orman mahsullerinin dışarıya satışından elde edilen kazançların blokajına gidilerek dahilî enflasyonu karşılamak şekli kabul edilmişti. Çünkü dünya fiatlarının yükselmesi karşısında mezkûr ihracattan fazla kazanç sağlanması tehlikesi doğmakta, bu durum ise millî geliri ve dahilde yatırımları arttıracığından enflasyonist gidişi hızlandıracak bir bünye arz etmekte idi.

Görüldüğü üzere, dünyadaki son enflasyonist konjonktür içinde alınan bir çok tedbirler arasında vergi politikasının da tatbiki, enflasyon politikasının takibi ve enflasyonun frenlenmesi bakımından

[15] Fazla teferruat için bk. : OECE raporlarından «La Stabilité Financière et la Lutte contre l'Inflation», Paris 1951, s. 18 ve sonraki.

sık sık başvurulan tedbirler manzumesindendi. Teoride, vergilerin arttırılmasının enflasyon zamanlarında bazen fiatların yükselmesini arttıran bir enflasyonist bünye arzettiğini ileri süren görüşler bulunmakla beraber, tatbikat bize anti enflasyonist tedbirlerin bu sahada daha çok tatbik edildiğini gösterecek mahiyettedir. Teorik görüşler de netice itibarile kıymetlerini tatbikattan alacaklarına göre, enflasyon ve vergi politikası hususundaki tetkiklerimizi bu realist cepheye bağlamakla yanlış bir kanaate varmadığımızı zan ediyoruz.

9 Mayıs 1958

KISA BIBLIOGRAFYA

Bu etüdü hazırlamak için için faidelendiğimiz bazı temel kitaplarla, maalesef bir kısmını temin edebildiğimiz mevzu ile ilgili mühim etüd ve makaleleri aşağıda hülâsa etmekteyiz. Bu muhtasar bibliografinin okuyucularımıza faydeli olmasını temenni ederiz :

- Brown, E. Cary* : «Analysis of consumption Taxes in Terms of the Theory of Income Determination» (in the American Economic Review, March 1950, s. 74-89).
- Clark, Colin* : «Public Finance and changes in the Value of Money» (in Economic Journal, LV December 1945, s. 371-389).
- Constantino, L.* : «Impôt général sur les revenus et fluctuations économiques» (dans la Revue de Science et de Législation Financière, Vol. 45, No. 4, 1953, s. 720-743).
- Curbing Inflation Through Taxation (Symposium) New-York 1944.
- Due, John F.* : «Government Finance» (New-York, 1953, s. 485-505).
- Galbrath, J. A.* : «Taxation and Inflation: A Comment», (in Canadian Journal of Economics and Political Science, May 1954).
- Good, Richard* : «Anti - Inflationary Implications of Alternative Forms of Taxation», (in the American Economic Review, Vol. XLII, May 1952, s. 147-161).

- Haskell, P. Wald* : «Use of Tax Collections in kind to combat Inflation in the Republic of Korea», (in Republic Finance, No. 2/1954, s. 176-187).
- Higgins, B.* : «A note on Taxation and Inflation», (in Canadian Journal of Economics and Political Science, 1953, s. 392-402).
- Lauré, Maurice* : «Impôts et Productivité» (dans Recueil Sirey 1953, s. 47 ve sonraki).
- Musgrave, R. A.* : «Fiscal Policy in Prosperity and Depression», (in American Economic Review, May, 1948).
- Milton Friedman, Carl -
Shoup and Ruth P. Mack* : «Taxation to Prevent Inflation», (New-York 1943).
- Kurihara, Kenneth K.* : « Monetary Theory and Public Policy », (London 1951).
- O. E. C. E.* : «La stabilité Financière et la lutte contre l'inflation», (Paris 1951).
- Page, A.* : «Subventions et Inflation», (dans la Revue Economique, Septembre 1952, s. 667-689).
- Recman, Joseph A.
and Mayer T.* : «Mr. Colin Clark on the Limits of Taxation» (in the Review of Economics and Statistics, August 1952).
- Reading in Fiscal Policy* : (Part II, Fiscal Policy and Inflation, 6 articles, s. 107-185).
- Shoup, Carl S.* : «Taxation and Fiscal Policy» (New-York 1954).
- Smith, D. T.* : Note on Inflationary consequences of high taxation» (in the Review of Economics and Statistics, August 1952).
- Symposium* : «Saving in the Modern Economy», (Minnesota 1953).
- Wolf, J. N.* : «Prof. Higgins on the Limits of Taxation» (in the Canadian Journal of Economics and Political Science, May 1954).
-